

שׁוֹת בְּהִלְכָה לְשׁוֹלְחַן שֶׁבֶת

מֵאֵת הַרֵב מִשֶּׁה חַיִּים חֲנוּנוֹ שֶׁלִּיט"א

ג'ליון מס' 49

הלכות ישיבה בסוכה ובגדר מצטער הפטור מן הסוכה

נאמר בתורה "בסוכות תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסוכות, למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים"¹, ופירושו חז"ל שחג הסוכות כנגד ענני הכבוד שהקיפם הקב"ה לבל יכם שרב ושמש², ולכן כשישב האדם בסוכה, טוב שיכון שציוונו הקב"ה לישב בסוכה "זכר ליציאת מצרים", ו"זכר לענני כבוד" שהקיפם הקב"ה, ואיתא בספרי "וענן ה' עליהם יומם" שבעה עננים היו, ארבעה מארבע רוחות העולם, ענן למעלה וענן למטה וענן אחד מלפניהם הגבוה ממניכיו והנמוך מגביהו, והורג את הנחשים והעקרבים ומכבד ומרביץ לפניהם, לכן נצטוונו לישב בסוכה שבעה ימים³.

ומבואר בזה הקדוש שהוד קדושת שבעה אושפזין עלאין קדישין, אבות העולם, משה אהרון יוסף ודוד נמצאים בסוכה. לפיכך היושב בסוכה עליו לשבת בדרך ארץ, בכבוד ובהדר, ובפרט כי גדולה קדושת הסוכה מאוד, וכמו שאמרו בגמרא שגם על עצי הסוכה חל שם שמים⁴, ולא ישוחח בה בדברים בטלים, אלא בדברי תורה ובמיוחד יש להיזהר מאוד להתרחק ממידת הכעס והקפדה בתוך הסוכה, ולא ירים קולו על בני הבית, וכל זה לכבוד האורחים רמי המעלה, והמשתדל שלא לדבר בסוכה כי אם דברי תורה השי"ת ישפיע עליו שפע קדושה וטהרה משבעה אושפזין עלאין קדישין⁵.

מדינא דגמרא בכל כניסה לסוכה צריך לברך 'לישב בסוכה', גם אם אינו אוכל בסוכה, וכל שיצא ועשה הפסק גדול שיש בו שעור היסח הדעת, אם חזר לסוכה צריך לחזור ולברך אפילו כמה פעמים ביום, כיון שבכל שהייה וישיבה בסוכה מקיים מצווה. אלא שדעת רבינו תם שאין מברכים ברכת לישב בסוכה אלא בשעת אכילה, כיון שעיקר קביעות האדם זה באכילה, ושאר עסקיו בסוכה נטפלים לאכילה ונפטרים בברכת האכילה⁶, ולכן יש לכוון בברכתו בשעת הסעודה לפטור את מצוות הסוכה שלא מברכים עליהם, עד לסעודה הבאה שיברך בה שוב לישב בסוכה, וכן נפסק להלכה⁷.

כביצה ומעלה חייב בסוכה, ואם אכל מהם שיעור קביעות סעודה מברך 'לישב בסוכה'¹⁸.

המבקר בסוכת חברו ואינו מתכוון לאכול שם, האם צריך לברך 'לישב בסוכה' על עצם שהייתו בסוכה או לא?

נחלקו הפוסקים באדם המתארח בסוכת חברו ואינו מתכוון לאכול שם, דעת רוב האחרונים שאם במהלך ישיבתו הנוכחית בסוכה לא יאכל שיעור המחייב בברכת 'לישב בסוכה' (כפי שהתבאר לעיל), צריך לברך ברכת 'לישב בסוכה' על עצם השהייה בסוכה, כיון שגם לדעת רבינו תם שאין מברכים ברכת לישב בסוכה אלא בשעת אכילה, כל זה דווקא כאשר אוכל בפועל שאז פוטר את שאר שהייתו בסוכה בברכת האכילה, אבל כשאין כוונתו לאכול נמצא שאין מה שיפטור את ישיבתו ושהייתו בסוכה, ולכן צריך לברך 'לישב בסוכה' על ישיבה זו, וכן נוהגים בני אשכנז¹⁹.

אולם מנהג בני ספרד שאין מברכים אלא בשעת אכילת פת או מיני מזונות כשיעור קביעות סעודה²⁰. ומכל מקום אם יש באפשרותו נכון להשתדל ולהתאמץ לאכול

משקאות: משקאות רגילים כגון מים ומיצים, מותר ללא הגבלה מחוץ לסוכה¹³. לגבי משקאות חשובים (יין ושכר), מחמירים שלא לשתותם מחוץ לסוכה בדרך של "קבע" (בחבורה, בכמות מרובה וכדומה)¹⁴.

על איזה אכילה מברכים ברכת 'לישב בסוכה'?

אכילת לחם מעל שיעור כביצה, לכולי עלמא מחייבת סוכה ומברכים "לישב בסוכה".

לגבי מיני מאפים ועוגיות: נחלקו הפוסקים על איזה אכילה מברך 'לישב בסוכה'¹⁵, מנהג בני אשכנז לברך 'לישב בסוכה' על אכילת מזונות כשיעור כביצה ומעלה (54 גרם), אלא שטוב וראוי שלאחר האכילה ישב זמן מה בסוכה כדי שהברכה תחול גם על האכילה וגם על הישיבה שאחריה¹⁶.

מנהג בני ספרד שלא לברך 'לישב בסוכה' על אכילת עוגות ומיני מאפה יותר מכביצה, אף על פי שחייב לאוכלם בסוכה, אלא אם כן אוכל מהם שיעור 'קביעות סעודה' (ראה בהערה)¹⁷, כמו כן אם אכל תבשיל קדירה מחמשת מיני דגן (כגון פסטה, אטריות, קוסקוס וכדומה) אם אוכל מהם שיעור

מהו שיעור האכילה החייב בסוכה? והאם מותר לאכול פירות וירקות חוץ לסוכה?

ראשית נקדים, שהמחמיר שלא לאכול ולשתות שום דבר מחוץ לסוכה, אפילו מים, הרי זה משובח⁸. וכן מנהג הסיידים ואנשי מעשה⁹. (מעיקר הדין רשאי כל אדם שלא לנהוג בחומרא זה, ואפילו ת"ח, ואינו נחשב כמי שאינו מדקדק במצוות¹⁰).

ולגבי עיקר הדין, לחם וכן מאכלים אחרים העשויים מחמשת מיני דגן: מותר לאכול מחוץ לסוכה רק עד שיעור כביצה (כ-54 גרם). מעל לשיעור זה, אין לאכול מחוץ לסוכה¹¹.

מאכלים אחרים שאינם חמשת מיני דגן כגון פירות וירקות ותבשיל אורז וכדומה: מותר לאכול מחוץ לסוכה, אפילו כמות מרובה. יחד עם זאת, במאכלים כגון בשר ודגים וכדומה, שהדרך לאוכלם כדי לשבוע, נכון להחמיר שלא לאוכלם מחוץ לסוכה בדרך של "קבע" (דהיינו, בכמות משמעותית או בחבורה וכדומה). אך שלא בדרך של קבע, אין צורך להחמיר (מלבד המעלה של הרי זה משובח כנ"ל)¹².

מחמירים שלא לאכול חוץ לסוכה מעל כביצה.

12 משנ"ב שם ס"ק טו.

13 שו"ע ורמ"א סימן תרלט סעיף ב.

14 משנ"ב ס"ק יג. לגבי קפה נחלקו הדעות האם דינו כמשקה חשוב.

15 סימן תרל"ט ס"ק יב בשו"ע ובמשנ"ב ס"ק ט"ו, כה"ח אות ל"ג ול"ט.

16 משנ"ב ס"ק ט"ז.

17 שיעור ד' ביצים, (כ-216 גרם) אור לציון עמוד קפ"א. ובחזו"ע (עמוד קל"ד) כתב לחדש שגם באכילת ג' ביצים (כ-162 גרם) יכול לברך מדין ספק ספיקא במצווה דאורייתא שמברכין, וכן מבואר בהחיד"א במחזיק ברכה סימן תרל"ט אות ה' שכתב שצריך קביעות סעודה במזונות כדי לברך לישב בסוכה, ובספרו חיים שאל ח"א סימן ע"א אות א' כתב שבשיעור ג' ביצים יברך לישב בסוכה, הובא בכה"ח אות ל"ג.

18 שו"ע סימן תרל"ט ס"ב, משנ"ב ס"ק ט"ו, חזו"ע עמוד קל"ז.

19 משנ"ב סימן תרל"ט ס"ק מ"ח בשם הט"ו והחיי אדם ועוד אחרונים.

20 סתמות לשון השו"ע סי' תרל"ט ס"ח שנהגו שאין מברכים אלא בשעת האכילה, מאמר מרדכי

1 ויקרא כ"ג מ"ב.

2 סוכה י"א ע"ב.

3 פרשת בהעלותך י' ל"ד.

4 סוכה ט' ע"א.

5 פרשת אמור דף ק"ג ע"ב.

6 ברכות י"א ע"ב ד"ה שכבר.

7 שו"ע סימן תרל"ט ס"ח.

8 שו"ע סימן תרל"ט ס"ב.

9 ספר המנהגים חב"ד עמ' 67. אוצר מנהגי חב"ד עמ' 7. וראה שערי הל' ומנהג או"ח ח"ב ס' רסת.

10 בה"ל סימן תרל"ט ד"ה אבל מותר בשם הר"ן, חזו"ע עמוד קמ.

11 לעניין לחם, פוסק השו"ע, תרלט, ב, שעד כביצה ועד בכלל מותר מחוץ לסוכה, ומעל כביצה חייב אדם בסוכה. לעניין מיני דגן שאינם לחם - השו"ע עצמו מיקל וסובר שגם יותר מכביצה מותר מחוץ לסוכה, כל עוד אינו אוכלם "דרך קבע" (דהיינו, שאוכל בחבורה או שאוכל שיעור חשוב שקובע סעודתו על כך, כמבואר במ"ב ס"ק טו), אך יש חולקים, כמובא במשנה ברורה, ולכן

פת או מיני מזונות בשיעור קביעות סעודה כדי לברך 'לישב בסוכה' ולפטור את השחייה ששוהה בסוכה, או שיצא ידי חובה מאחר האוכל ומברך, ואם אין מי שיברך יהרהר הברכה בליבו.²¹

המצטער מן הסוכה, האם מחייבים אותו לשבת בסוכה למרות שמצטער, והאם יכול לברך כאשר הוא מצטער?

המצטער פטור מן הסוכה, כגון אם יש בסוכה זבובים או יתושים המטרידים אותו, או מפני הרוח, או מפני ריח רע, שנאמר "בסוכות תשבו" ודרשו חז"ל תשבו כעין תדורו²², והמצטער אינו יכול לברך על ישיבתו. לכן יש להיזהר מאוד בימי הצינה והקור שיהא לבוש בגדים חמים כשסועד בסוכה, כדי שלא יהיה מצטער מחמת הקור, ותהיה על ברכתו 'ליישב בסוכה' חשש ברכה לבטלה.²³

אדם שמתחילה בנה את סוכתו במקום שיש לו שם צער, כגון במקום סמוך לפחי אשפה או על המדרכה במקום בו עוברים ושבים מרעישים וכדומה, האם יש לו פטור מהסוכה מחמת שמצטער?

כתבו הפוסקים שאם בנה את סוכתו במקום שיוודע שיצטער שם, אין לו פטור מדין 'מצטער'²⁴. ויתירה מזו, סוכה זו פסולה ואינו יוצא בסוכה זו ידי חובה גם בדברים שאינו מצטער בהם, (כגון שמצטער לשהות שם שהיה מרובה, אך לאכול שם זמן מועט אין לו צער) שאינה עשויה 'כעין דירה' שיוכל לעשות שם כל צרכיו²⁵, ויש אחרונים שחולקים ודעתם דדין זה הוא רק לכתחילה, אבל בדיעבד יוצא בסוכה זו בדברים שאינו מצטער בהם.²⁶

הרואה גשמים ממשמשים ובאים ורוצה כעת לאכול, האם מחויב להתחיל אכילתו בסוכה אף שיוודע שתכף ירדו גשמים ויאלץ להפסיק אכילתו ולהמשיך בבית, או שרשאי מראש להתחיל אכילתו בבית? ואם הוא רוצה בכל אופן לאכול בסוכה האם רשאי לברך על ישיבה כזו?

יש מהפוסקים שכתבו שבמצב כזה פטור מלאכול בסוכה ורשאי להתחיל אכילתו בתוך הבית, מחמת שיוודע שיצטער באמצע סעודתו²⁷, ויש חולקים וסוברים שכל שעדיין לא ירדו גשמים אין לו כרגע את הפטור מהסוכה, וחייב להתחיל ולאכול בסוכה. וכתבו עוד דאף המקלים שרשאי להתחיל

אכילתו בבית, אין זה אלא כשנראה שיתחילו לירד גשמים תיכף ומיד, אך לא כשנראה שיתחילו תוך זמן קצר²⁸, ועל כל פנים לא יברך 'ליישב בסוכה' דמידי ספק לא יצאנו ויש בזה חשש ברכה לבטלה.

חולה שאין בו סכנה, כגון החש בראשו וכדומה וישיבת סוכה קשה עליו, האם יש לו פטור מסוכה?

חולים ומשמשיהן פטורים מן הסוכה²⁹, גם חולה שאין בו סכנה פטור משיבה בסוכה. כמו כן, החש בראשו או בעיניו, והוא הדין אם חש באחד משאר אבריו פטור³⁰, וכן משמשו בשעה שהוא צריך להם פטורים, אבל חולה שיש בו סכנה משמשו פטורים לגמרי מהסוכה מפני שצריכים להשגיח עליו תדיר³¹.

ברית מילה שחלה בימי חג הסוכות, שואל אבי הבן אם יש עניין לערוך גם את הברית עצמה בתוך הסוכה?

יש מהאחרונים שכתבו שאין לעשות המילה בסוכה משום חשש סכנה לרך הנימול, שמא ליפול לכלוך מהסכך על הפצע הפתוח ויסכן אותו³², אולם הרבה פוסקים כתבו להפך דאם הסוכה רחבת ידים וחזקה, ואין חשש לנפילת קסמין ואין צינה מעכבת נכון ורצוי לערוך את הברית בסוכה דווקא³³.

אורחים מרובים בסעודת ברית מילה ואין מקום לכולם בסוכה, האם יש מקום להקל לעשותה חוץ לסוכה?

כתבו האחרונים שאין להקל לעשות את סעודת ברית המילה חוץ לסוכה בשום אופן, אף אם אין לו מקום בסוכה לעשות סעודה אפילו לעשרה אנשים, אין להקל כלל, דלאו מצווה דאורייתא היא לדחות סוכה בשביל כך³⁴.

הולכי דרכים האם חייבים להימנע מאכילה ולינה עד שייגיעו למקום שיש בו סוכה, או שרשאים לאכול וללון חוץ לסוכה?

הולכי דרכים ביום פטורין מן הסוכה ביום וחייבין בלילה, הולכי דרכים בלילה פטורים מן הסוכה בלילה וחייבין ביום, הולכי דרכים ביום ובלילה פטורים ביום ובלילה, דכתיב "בסוכות תשבו" ודרשו חז"ל כעין ישיבה בביתו, וכשם שבכל השנה אינו נמנע מלכת לדרך לסחורה, כך כל ימות החג שאינו יו"ט לא הצריכו הכתוב להימנע מלצאת לדרך³⁵.

האם מותר בחול המועד סוכות לצאת

לטיול כשיודע שלא תהיה לו שם סוכה?

נחלקו האחרונים האם מותר לצאת לדרך כשיודע מראש שלא תזדמן לו סוכה ויצטרך לאכול בלי סוכה: יש שכתבו שאסור לצאת לטיול כשלא דואג שתהיה לו סוכה במקום הליכתו, אף אם בגלל זה יצטער שאינו יוצא לטייל בימי החג, אין זה מצטער הפטור מסוכה מפני שלא פטרה התורה את האדם מסוכה אלא כשמצטער האדם ממנה, ולא כשחייב ישיבתה מונע ממנו תענוג שהיה יכול לעשות ולולא חיוב סוכה, אולם אם מטרת הליכתו לדרך אינה לשם תענוג, אלא מחמת שיש לו איזה צורך בזה כגון לצורך פרנסה או רפואה - פטור, מדין הולכי דרכים הפטורים מהסוכה. וכתבו עוד שבלאו הכי מבואר בגמ' (מנחות מ"א ע"א) שמי שמתבטל מקיום מצוות עשה נענש על כך בשעת חרון אף, ומי שמתבטל ממצוות סוכה כשאינו לו צורך אלא שרוצה להתענג, הרי הוא בכלל זה³⁶.

מאידך הרבה אחרונים כתבו שמותר מן הדין לצאת לטיול, מפני שאין זה סתירה ל'כעין תדורו', ואין נענש בכך כמי שמתבטל ממצוות עשה, שהרי מבואר בתוס' (ערכין ב' ע"ב) שרק כשעושה תחבולות כדי להיפטר נענש על כך משום שהוא כביזוי למצווה, אך לא כשמתבטל רק מחמת שרוצה לטייל, וכתבו עוד שרק כשמתבטל מהמצווה זמן ממושך הרי הוא מראה שמפקיע את עצמו ממנה, משא"כ כשאינו מתבטל אלא באקראי כגון יציאה לטיול. ולמעשה כתבו שאם יש לו צורך לטייל א"א להחמיר עליו ולמונעו מזה, אכן כשאין לו צורך, אין לו יצאת לדרך ולהיפטר ממנה, כי שטות היא לאבד מצווה יקרה בשביל טיול³⁷.

האם יש ענין בנטילת ד' מינים בסוכה, ומתי יברך על ארבעת המינים אם אין סוכה בבית הכנסת?

לפי הפוסקים הפשטנים אין ענין מיוחד לטיול את הד' מינים בסוכה, אולם לפי רבותינו המקובלים יש ענין חשוב לטיול ד' מינים בסוכה, ולכתחילה עדיף שזה יהיה אחר תפילת שחרית (אם יש סוכה בחצר בית הכנסת) שהיא השעה הראויה, אך אם אין סוכה בבית הכנסת או שמאוד ממהרים וכדומה, עדיף שיטול את הלולב קודם התפילה בסוכת ביתו עם ברכה, ואת הנענועים שבהלל יעשה בבית הכנסת, (ולא יברך שוב), גם בחלק מהפוסקים הפשטנים הובאה הנהגה זו³⁸.

21 ח' / ש"ע הרב סעיף יב. בא"ח שנה א' האוינו ס"ח, חז"ע עמוד קל"ב.
22 כ"ה החיים סימן תרל"ט אות צ"ו.

23 סוכה כ"ו א.

24 משנ"ב בביאוריה"ל ס' תר"מ ס"ד.

25 ש"ע ורמ"א ס' תר"מ ס"ד.

26 פסק הרמ"א ע"פ המרדכי.

27 משנ"ב סימן תר"מ ס"ק כ'.

28 חידושי הריטב"א סוכה כ"ט ע"א, אך כתב בשו"ת שבת הלוי (ח"ו ס' קצ"א ס"ק ב') שמדברי הבכורי יעקב המובאים במשנ"ב (ס' תרל"ט ס"ק ל"ג) כששירד טיפות גשם צריך לאכול בסוכה כל שלא יורדים עליו ועל שולחנה, וכתב דאפשר דאפילו יכול לברך ליישב בסוכה, א"כ מבואר שאין הלכה כהריטב"א, וכ"פ בדת תורה אלא דנשאר בצ"ע לענין הברכה ואף הביכורי יעקב ס"ק ל' מסיק דהוי ספק ברכה ולא יברך.

29 הגר"ג קרליץ חוט שני סוכות עמוד רמז.

30 גמ' סוכה כ"ה - כ"ו וכ"פ השו"ע תר"מ ס"ג.

31 חז"ע עמוד קנ"ח ע"פ המאירי סוכה כ"ו.

32 משנ"ב תר"מ ס"ק י"א.

33 ספר אוצר הברית (ח"א עמ' קס"ט) בשם הגר"ש אלישיב.

34 ספר מועד לכל חי (ס' כ"י אות ל"ו), וכ"פ בחז"ע עמ' קס"ב.

34 בשו"ת מהר"י קולון (שורש קע"ט) כתב שאין לדמות סעודת מילה לסעודת חתן שהותרה חוץ לסוכה דשאני התם דמצווה גדולה היא לשמח חתן וכלה, אבל הכא אינו אלא מנהג בעלמא,

וכ"פ הרמ"א ס' תר"מ ס"ו, ובמג"א כתב דלאו מצווה גדולה היא כל כך ודי בעשרה אנשים, ומדייק הביאוריה"ל שאם גם לזה אין מקום מותר חוץ לסוכה, אולם מסיק בשם הגר"א והפמ"ג דאין להקל בכל גוונא.

35 גמרא סוכה דף כ"ו, ופרש"י שם.

36 שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג ס' צ"ג, אה"ע ח"ד ס' ל"ב אות ח'), וכן כתב הגר"ש איערבך (ספר הסוכה פסקים והערות אות ל'), שאסור הדבר משום שמבואר במג"א (סק"ד) שאין להקזיז דם או לתלות משקה משלשל בימי החג למי שמצטער בכך, מפני שהדבר גורם לו להיפטר מן סוכה, וא"כ כ"ש שאין לו ללכת לטיול לשם תענוג כשע"י זה יתבטל ממצוות סוכה, וכ"פ בחז"ע עמוד קס"ו.

37 הגר"ש אלישיב זמן שמחתנו פ"ב ס"ק ב' אות ד', ספר הערות למס' סוכה כ"ו ע"א, קובץ תשובות (ח"ב ס' ל"ז), הגר"ג קרליץ חוט שני סוכות פ' י"ב ס"ק ט', וכדבריהם מפורש ברבנו מנוח (רמב"ם פ"ו מהלכות סוכה ה"ד) שמתור לצאת לדרך אם רוצה, אך אין ראוי לאדם הגון לצאת מביתו ברגל כי אם לדבר מצווה.

38 שער הכוונות דף ק"ג ע"ד, כה"ח ס' תרמ"ד אות ג' וסי' תרנ"א אות מ"ו, משנ"ב ס' תרנ"א ס"ק ל"ג ושעה"צ שם.